

BOG POLITIKE I HOMO MISERABILIS

Aras Borić

Izmrmljaju i odmrndžaju sto žitija, psalama i tropara, a ni sami sebe ne čuju. Očitaju sijaset očenaša, nadjevaju ih sa Ave Maria kao slanimom, a niti misle na njih, niti ih čuju. To ja ne zovem moliti se bogu, nego rugati mu se. Neka im bog pomogne, ako mu se mole zbog nas, a ne da im sačuva bijeloga kruha i čorbice masne.

François Rabelais

Govoriti o bogu uvijek znači eufemistički govoriti o nama samima, i to tako da se pojmom "mi" obično očituje naše kolektivno ljudsko pra-iskustvo, bilo da je to prva vatra u neolitskoj špilji ili pak Pascalov užas od bezgraničnih prostora. Nema nikakve dvojbe, religija je nastala i još uvijek traje kao potraga čovjeka za smislenim sadržajima svijeta i kao izraz kolektivnog straha pred nesavladivom misterijom našeg "okoliša", te ona utoliko više sa svojim "pastirima" producira "osjećajnost stada" i ništavnost pojedinca. Drugim riječima, "mi" je utoliko bliže bogu, koliko je "ja" blisko ateizmu. A upravo na ovom mjestu politika rado i lahko stupa u savez sa religijom. Naime, „mi“ je uvijek u stanju da nosi jaku političku emociju, a tamo gdje smo "mi", tu su i "oni" - "oni" koji se također okupljaju oko svoga "straha", čiji stožer također počiva na njihovom "mi". Tako se načelo „mi“ i „naše“ vrlo brzo pretvara u onaj „opijum za narod“ kojeg svakodnevna politička praksa koristi, prije svega, za mobilizaciju puka i "remont" političkih sistema.

No, vratimo se na početak same stvari. Pokušavajući da dâ neke opće okvire pojmu vrhunaravnog, Simon Blackburn u "Filozofskom rječniku" *religijsko iskustvo* definira kao „svako iskustvo u čijem sadržaju je prisutno i nešto božansko ili transcendentno“ upozoravajući - s pravom - kako je "veći dio epistemologije

neprijateljski prema ovakvim tvrdnjama, jer bilo koji ovakav koncept mora biti učitani u iskustvo, a ne izveden iz njega", te da su takva iskustva jednostavno "interpretirana prema željama subjekta". A upravo to, što Blackburn naziva *željama subjekta*, jeste ono sporno područje u koje dnevna politika najčešće zadire pokušavajući da ljudsko biće zauvijek samelje svojim klaonicama i historijama. A pitanje transcendence opet ostaje magično i neriješeno; kojoj god hermeneutičkoj "čitanci" pripadamo, vrata u onostrani svijet ostaju otvorena. Je li supranaturalno tek fantastična realizacija čovjeka koji ne posjeduje istinsku zbilju (Marx), ili pak u religijsku svijest možemo učitati "kolektivno nesvjesno", te je razumijevati kao dubinsko "skladište" alegorijâ i arhetipâ (Jung)? Je li božansko tek prazni idealitet (Baudelaire) ili je bog stvaran samo onoliko koliko izmiče raspoloživosti čovjeku, povučen u misterij svoje diferencije (Mario Ruggenini)? Ili je pak božanskom moguće "prići" tek u duhovnom erosu kojeg Toma Aquinski naziva *motus in amatum*!

Ipak, dok postavljamo ova retorička pitanja, tek reda radi, ne smijemo nikako zaboraviti da postmoderni stanovnik "mcluhanovskog sela" više ne zahtjeva ni pomodne "dekonstrukcionističke" definicije, ni nove elevacijske vertikale, ni reviziju starih dogmi; on želi tek ljudske mjere svojih granicâ koje će ga spasiti od otuđenja u tehniciziranom svijetu. Iz takvog stanja moguća su samo dva izlaza – suprostaviti se „diktaturi relativizma“, kako novi papa Benedict XVI naziva liberalno i sekularno društvo, ili pak iz sfere religijskog isključiti načelo „mi“ i „naše“, te posljednja pitanja svijeta i čovjeka razmotriti krajnje osobno i individualno. Drugim riječima, suvremeno doba, u kojem ljudski smisao trpi najozbiljniju krizu, religijskom iskustvu otvara izvanrednu mogućnost koju ne bi smjelo propustiti - da funkcionira kao personalni fenomen, da izgubi svoju "mi-stvujuću" funkciju i tako se suprostavi svjetskoj samoći postmoderne. A upravo na takvom tragu je grupa protestantskih teologa (Karl Barth, Paul Tillich, Bultman Rudolf), koje bi uvjetno mogli nazvati kršćanskim egzistencijalistima, a koji pozivaju da se religijsko iskustvo na izvjestan način „demitologizira“¹ i personalizira... Pojednostavljeno kazano, ljudsko biće suočeno sa ravnodušnim univerzumom, osuđeno je tek na vlastitu slobodu i telos, te mu se jedino u toj tragičnoj usamljenosti otvara mogućnost za istinski odnos sa bogom. Čovjek u malehnoj ljusci svoga tijela može se parabolički predstaviti kao lađa koja putuje

¹ Naime, Bultman drži da se mitski motivi u svetim tekstovima mogu (u)čitavati isključivo kao alegorije i posredovana istina, a nikako kao nekoć "odigrana" zbiljnost!

ka zvijezdama; njegovo putovanje tom teleološkom „tjelesnom barkom“ nije ništa drugo do *regressus in infinitum*, a njegova vjera je, kako kaže Barth - “odgođena religija”. Usamljeni pojedinac svoju svrhu, zapravo, „odgađa” i realizira tek s onu stranu, u teološkoj višoj stvarnosti; i doista u takvom slučaju “nepokretnog pokretača”, onda i možemo zamisliti u duhu one sjajne danteovske slike - *L'Amor che muove il Sole e l'altre Stelie*, kao “Ljubav što giba sunce i sve zvijezde”!

No, pomenuta plovidba ka *uterusu* kozmosa ipak je najčešće zamišljena kao naivna utopija. U društvenoj zajednici kojom vlada krv umorenih, grabež i kapitalistički egoizam, gdje noću odjekuje ljudski lavež *zoon politikona*, ideja boga najčešće se gubi u pletivu efemernih političkih interesâ. U multireligijskim društvima, kao što su na primjer, daytonski nakaradna Bosna i Hercegovina², katoličko-protestanska Sjeverna Irska ili pak muslimansko-jevrejska Sveta Zemlja, religijski diskurz najčešće se pretvara u dosadni monolog³ uvijek okrenut sebi, a ne svjetskom “zavičaju” našeg bitka. U takvom ambijentu religijsko iskustvo može

² Naš ugledni historičar Dubravko Lovrenović dao je možda ponajbolju definiciju psihijatrijskog slučaja Bosne i Hercegovine koji je formalno ovjeren u američkoj vojnoj bazi „Right Peterson”. Naime, naša domovina je zemlja sa „tri zavađene biografije koje apriori isključuju jedna drugu” – kaže Lovrenović – „porazi se naknadno pretvaraju u pobjede, a glasine stječu status (pseudo)znanstvene dogme. To, međutim, ne donosi željeno rješenje nego traumu ponovno oživljava i pretvara u vampira i trajnu unutrašnju opsadu. Najveća nesreća te povijesti nije u tome što je bila teška i krvava – upravo takva je i cijela europska povijest – nego u tome što se nezanimljivim temeljnim nerazumijevanjem i falsificiranjem proizvodi još teža sadašnjost – sadašnjost lišena nade – a nekadašnja historijska neprijateljstva pretaču u uvijek iznova čitanu dnevnu zapovijest”.

³ Kada već govorimo o dosadnim religijskim monolozima, ne možemo, a da se ne prisjetimo Ive Andrića i njegove za bošnjačku recepciju krajnje sporne pripovijetke *Pismo iz 1920*. Naravno, moramo sasvim oprezno ostaviti po strani sve moguće prigovore koje možemo uputiti njegovom stereotipnom „orijentalizmu” iz kojeg proizvodi svoju historijsku fikciju, kao i to što je naš nobelovac, ni kriv, ni dužan, služio kao “argument” velikosrpskom političkom projektu.

... Teško i sigurno izbija sat na katoličkoj katedrali: - veli Andrić - dva sata posle ponoći. Prođe više od jednog minuta (tačno sedamdeset i pet sekundi, brojao sam) i tek tada se javi nešto slabijim ali prodornim zvukom sat sa pravoslavne crkve, i on iskucava svoja dva sata posle ponoći. Malo za njim iskuca promuklim, dalekim glasom sahat-kula kod Begove džamije, i to iskuca jedanaest sati, avetinskih turskih sati, po čudnom računanju dalekih, tuđih krajeva sveta! Jevreji nemaju svoga sata koji iskucava, ali bog jedini zna koliko je sada sati kod njih, koliko po sefardskom, a koliko po eškenaskom računanju. Tako i noću, dok sve spava, u brojanju pustih sati gluvog doba bdi razlika koja deli ove pospale ljude...

Naravno, Andrića možemo smatrati ili ne smatrati spornim, iz ovih ili onih razloga, no ne možemo također da se ne upitamo koliko ima istine u njegovoj tvrdnji o našim paralelnim “pustim satima gluvog doba”, posebno dok danas još uvijek ispijamo svoje posvađane kafe, kahve i kave – jer se kod nas i pravopisna razlikovnost još uvijek čita samo kao mržnja, inat i pakost, a ne kao drugačiji jezički standard!

biti samo dio vlastodržačkog koncepta **sa zadaćom da proizvodi "razlike" i da neprosvijećenog pojedinca što prije smjesti u rovove zavađenih političkih kolektiva**. Ta samozaljubiva „osjećanja“ neminovno postaju najgori kič, a masovne religijske svečanosti dio besmislenog i ispraznog folklora uz čiju pomoć politička elita, pod mottom *kruha i igara*, dugotrajno ostvaruje vlast i tobože realizira „historijske“ megaprojekte. U najgorem slučaju, religijski diskurzi postaju formulični izrazi mržnje, uniformirana duhovnost ili pak u najboljem slučaju - svilena odioza spram *Drugog*: *druge* konfesije, *druge* nacije, *drugog* političkog koncepta.

No, ovakvi fenomeni nisu odlika isključivo teokracijskih i totalitarnih režima. I zapadne tobožnje demokracije, pod vodstvom SAD-a i pod nevinim plaštom sekularizma, a uz pomoć tehnologije i vojne sile, svoj „vrli novi svijet“ nastoje instalirati gdje god se može. Drugačiji rasni, kulturni i tradicijski kodovi *a priori* se proglašavaju inferiornim⁴, a postkolonijalni „susreti“ različitih religija, koje su se prethodno uniformirale, postaju takozvani *sukob civilizacijâ*. **“Huntingtonova formula” samo je dobro osmišljen neokolonijalistički marketing** pod kojim industrijske velesile i multinacionalne kompanije vode svjetski rat za tržište, naftu i vlast globalnog kapitala. Uostalom, strateški cilj je postignut - suvremeni građanin Globusa danas doista živi u dobro osmišljenom strahu od al-Qa’idnog terorizma ili „božanske misije“ George W. Busha, kao što su i naši feudalni identiteti u Bosni i Hercegovini definitivno kontaminirani najobičnijom glupošću. Štoviše, u takvim okolnostima straha i smušenosti suvremeno društvo počinje „proizvoditi“ člana svoje zajednice kao naročitog *homo miserabilisa*, koji svoju osakaćenost čak počinje brižljivo njegovati! Krivotvoreno „religijsko iskustvo“ postaje mehanizam

⁴ Kako se perfidno očituje „kulturološki imperijalizam“ najbolje pokazuje beirutijski dopisnik zagrebačkog Jutarnjeg lista, koji u tekstu od 12. ožujka 2005. izvještuje o antisirijskim demonstracijama pod znakovitim naslovom „Gucci protiv Hezbollaha“. Naime, pomenuti dopisnik u podnaslovu svoga izvješća, zamjećuje kako mladići i djevojke na demonstracijama nose, ni manje, ni više, nego „dizajnersku odjeću“ svjetskih modnih kreatora, te kako time zapravo „poručuju svijetu da je Libanon dio Zapada“ (sic!). Ovdje jasno vidimo kako jedan kulturološki fenomen postaje nositelj kolonijalističke politike i to pod krinkom danas pomodne borbe protiv terorizma. **Edward Said s pravom se pitao koliko su određene kulture doista dobronamjerne kada određene kulturološke pojave nastoje degradirati ili pak posve isključiti! No, postmoderna kolonijalizmu nudi nove izazove i uveliko razara okoštala kulturološka, pa i religijska iskustva, kao što to pokazuju, između ostalog, libanonski Gucci-demonstranti. “Nestale su binarne opozicije tako drage nacionalističkom i imperijalističkom pothvatu” - piše Said u “Kulturi i imperijalizmu”- “Umjesto toga, počinjemo osjećati da se stari autoritet ne može naprosto zamijeniti novim autoritetom (...) te da danas ta nova svrstavanja provociraju i dovode u pitanje u osnovi statički pojam identiteta koji je predstavljao srž kulturne misli u eri imperijalizma” (podvukao A. B.).**

za produkciju lažnih matricâ, narativâ i identitetâ; proizvodi se reducirani građanin, obespravljen i uplašen, koji svoj personalitet gubi u histeričnoj „buci i bijesu“ partijskih legitimacijâ i novokomponirane „vjerske osjećajnosti“.

Kamo onda ide novo globalno iskustvo čovjeka? I koliko je ono uopće novo!? Podsjetimo se, u znamenitoj pjesmi Konstantina Kavafija *Očekujući barbare* pjesnik opisuje stanje u jednom grčkom gradu koji sa strahom očekuje dolazak barbara. Kada pogranične straže jave da je podignuta lažna uzbuna i da barbarske najezde biti neće, pjesnik zaključuje: „*Pa što ćemo sad bez barbara. / Oni ipak bijahu neko rješenje*“. Na skoro identičnom principu danas funkcioniraju i instrumentalizirane religije, kako na lokalnoj, tako i na svjetskoj političkoj razini - druga, tuđa, strana, drugačija, neprijateljska religijska pripadnost ipak je neko „rješenje“, pomoću kojeg se okupljaju prvi; da ne postoje *Drugi*, što bi bilo sa „prvima“. *Drugi* sa uspjehom proizvode svoje epske mito-imaginacije – upravo uz pomoć „prvih“ i obrnuto. No, što ako jednog dana otkrijemo da oni *Drugi* nisu drugi, tuđi, strani, drugačiji, neprijatelji...!? Kakvo ćemo onda pronaći „rješenje“? Onda religija prestaje biti uniforma i oruđe puke politike, onda vjera zadobija svoju autentičnu svrhu – jednostavno otvara se golemi prostor u kojem se nalazimo samo mi sami i bog, samo mi sami i ništavilo.